

*Завальний Андрій Миколайович,
завідувач кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

НЕГАТИВНІ ТА ПОЗИТИВНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЯК УМОВИ СУДОВИХ ГАРАНТІЙ ПРАВ ЛЮДИНИ

Після другої світової війни із прийняттям Загальної декларації прав людини [1] 1948 р. починає розвиватися та поступово стає домінуючим принципово новий підхід до конструкції позитивних зобов'язань держави, які поширюються і на негативні права. Класична ліберальна ідея про те, що негативним правам кореспондує негативний обов'язок держави не заважати в їх реалізації, доповнюється позитивним обов'язком держави щодо їх належної реалізації та гарантії [2, с. 57].

Разом з тим, аналіз статистичних даних роботи Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) дозволяє констатувати невтішні для України данні, так у 2018 році Україна посіла четверте місце серед країн, громадяни якої найбільш часто звертаються до цієї міжнародної інституції – 7520 заяв [3], піднявшись із п'ятого у 2017 році 7110 заяв [4]. Наведені статистичні данні свідчать про необхідність якісних змін у здійсненні правосуддя на національному рівні.

Повагу до прав людини шляхом гарантії цих прав зобов'язались забезпечити Уряди держав – членів Ради Європи, які підписали Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) [5]. Гарантування прав людини з боку держави може здійснюватися як активними діями (зокрема, шляхом судового захисту прав за Конвенцією, втручання в які не йде безпосередньо від держави) – позитивні зобов'язання, так і утриманням від вчинення будь-яких дій (утриманням від втручання безпосередньо держави, її органів та представників в права людини) – негативні зобов'язання.

Негативні зобов'язання – це зобов'язання держави утримуватися від втручання в права та свободи. Наприклад, стаття 17 Конвенції Заборона зловживання правами забороняє «...будь-якій державі, групі чи особі право займатися будь-якою діяльністю або вчиняти будь-яку дію, спрямовану на скасування будь-яких прав і свобод, визнаних цією Конвенцією, або на їх обмеження в більшому обсязі, ніж це передбачено в Конвенції». Інший приклад негативного зобов'язання впливає із положень статті 8 Конвенції Право на повагу до приватного і сімейного життя – на державі лежить обов'язок, згідно з яким державні органи та посадовці не повинні втручатися в приватне та/або сімейне життя особи, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Аналогічно негативні зобов'язання держави закріплені в положеннях статей 9–11 Конвенції та статті 1 Протоколу № 1. Тобто, держава зобов'язується «утримуватись від втручання», тобто, не перешкоджати в реалізації прав та свобод, що передбачені в зазначених вище

положеннях, а якщо ж вона це робить, то такі дії мають бути виправдані через призму критеріїв втручання.

Позитивні зобов'язання – це зобов'язання держави, щодо вчинення певних дії для уникнення порушення прав та свобод або для того щоб особа могла скористатися своїми правами за Конвенцією. Це, наприклад, може включати в себе прийняття законодавства, що допоможе забезпечити користування гарантованими Конвенцією правами, або забезпечення реальних умов для реалізації прав. Зокрема

Загальною юридичною підставою позитивних зобов'язань у межах конвенційної системи правозахисту виступає ст. 1 «Зобов'язання поважати права людини» Конвенції, в якій прямо вказується, що держави гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, передбачені Конвенцією [5]. До положень Конвенцій, які безпосередньо закріплюють окремі позитивні зобов'язання, належать зокрема, положення щодо охорони законом права кожного на життя (ст. 2 Конвенції), щодо забезпечення умов у місцях позбавлення волі, які не можуть бути нелюдськими (ст. 3 Конвенції), щодо надання в окремих випадках безоплатної правової допомоги та забезпечення безоплатного перекладу у контексті права на справедливий суд (ст. 6 Конвенції), щодо проведення вільних виборів (ст. 3 Першого протоколу до Конвенції) [6].

Нерідко коли мова йде про позитивні зобов'язання держави, йдеться також про те, що вона повинна певним чином відреагувати на стверджуванні втручання в права за Конвенцією, вчинені приватними сторонами. Згідно зі своєю практикою, ЄСПЛ надає державам-учасницям Конвенції (її судовим органам) певну свободу розсуду при прийнятті рішення про те, чи потрібне втручання, та, якщо так, то до якого ступеню. Ця свобода розсуду йде пліч-о-пліч з європейським контролем та поширюється як на законодавство, так і на рішення, в яких воно застосовується. Завдання суду полягає в тому, щоб визначити, чи були заходи, прийняті на національному рівні, в принципі виправдані та пропорційні. Якщо оскаржувані дії були вчинені приватними особами чи компаніями, а тому не можуть бути безпосередньо пов'язані з діями держави-відповідача (тобто, безпосереднє втручання з боку держави як таке відсутнє), Суд повинен розглянути ці питання з точки зору позитивного зобов'язання державних органів щодо забезпечення прав, передбачених статтями 8 – 11 Конвенції, тим, хто знаходиться під їхньою юрисдикцією (див., з відповідними змінами, справи «Palomo Sánchez та інші проти Іспанії», № № 28955/06, 28957/06, 28959/06 та 28964/06, §§ 58-61, ECHR 2011; «Otto-Preminger-Institut проти Австрії», рішення від 25 листопада 1994 року, Series A no. 295, § 47) [7].

ЄСПЛ послідовно розвиває позицію щодо поширення позитивних зобов'язань держави на всі основоположні права, закріплені Конвенцією, які переважно належать до громадянських та політичних прав, тобто є «негативними». В свою чергу, поштовхом до розвитку позитивних зобов'язань у кінці 60х років ХХ століття стала Бельгійська мовна справа (англ. – «The Belgian linguistic case»), в якій заявники вимагали від Європейського суду

розуміння таких зобов'язань, як «обов'язок зробити що-небудь» («obligations to do something»). З моменту ухвалення рішення у цій справі ЄСПЛ послідовно розширяв категорію позитивних зобов'язань держави та додавав до неї нові елементи. Також ЄСПЛ зазначає, що межа між позитивними та негативними зобов'язаннями держави за Конвенцією не піддається точному визначенню. Тим не менш, застосовні принципи є схожими. Зокрема, в обох контекстах слід брати до уваги справедливий баланс, який необхідно встановити між конкуруючими інтересами окремого індивіда та суспільства в цілому; при цьому в будь-якому разі береться до уваги свобода розсуду, якою користується держава («Palomo Sánchez та інші», § 62; «Eweida та інші проти Сполученого Королівства», № № 48420/10, 36516/10, 51671/10, рішення від 15 січня 2013 р.) [7].

Отже, сьогодні в Україні особливо затребуваним є запит суспільства стосовно запровадження механізмів ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави в межах держави Україна і саме її ресурсами й правовим інструментами, у тому числі з метою зменшення кількості звернень осіб до міжнародних судових установ, що матиме наслідком посилення іміджу нашої країни на міжнародній арені як держави, яка не просто проголошена правовою, а є правовою за своєю суттю.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини : Підпис. 10 грудня 1948 р. // Офіційний вісник України. 2008 р. № 93. Ст. 3103.
2. Шевчук С. Концепція позитивних обов'язків держави у практиці Європейського суду з прав людини. *Право України*. Київ, 2010. № 2. С. 57.
3. ECHR – Analysis of statistics 2018 URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_analysis_2018_ENG.pdf.
4. ECHR – Analysis of statistics 2017 URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_analysis_2017_ENG.pdf.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів № № 11 та 14 з Протоколами № № 1, 4, 6, 7, 12 та 13. *Право України*. Київ, 2010. № 10. С. 215–233.
6. Христова Г. О. Позитивні зобов'язання держави в системі доктринальних підходів до тлумачення і застосування Європейської конвенції з прав людини. *Теорія і практика правознавства*. Харків, 2014. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_2_55.
7. Позитивні і негативні зобов'язання держави. Судова практика. URL: <https://sudpraktika.wordpress.com/конвенція-про-захист-прав-людини/позитивні-і-негативні-зобовязання-де/>.